

Daşoguz welaýat maliýe-ykdysady orta hünär okuw mekdebi
“Jemgyýetçilik ylymlarynyň esaslary” dersi
2-nji ýyl talyplaryň ähli hünärleri üçin

1-nji tema. Jemgyýet we jemgyýetçilik gatnaşyklary.

Umumy okuwyň mejilnamasy:

1. Jemgyýetçilik aňy.
2. Jemgyýetçilik aňynyň düzümi.

1. Jemgyýetçilik aňy.

Jemgyýetçilik aňy- bu jemgyýetçilik barlygyny, adamlaryň durmuşyny, tutuş tebigaty şöhlelendirýän taglymatlaryň, nazaryýetleriň, garayýşlaryň, pikirleriň, duýgularyň, endikleriň, döp-dessurlaryň jemidir.

Jemgyýetçilik aňynyň predmeti-tebigat, jemgyýet, adamdyr. Jemgyýetçilik aňy adamlaryň daşky dünýä akyl ýetirişiniň, özüniň tebigatynyň we ýaşayşynyň manysyna düşünişiniň önümidir. Jemgyýetsiz jemgyýetçilik aňy ýok. Adamyň düýp mazmunynyň, tebigatynyň esasy düzüjileriniň biri aňdyr. Aýratyn alnan adamyň aňyna **indiwidual aň** diýilýär. Ol adama çylşyrymly dünýäde ýol- ýörelge tapmaga, goýberen säwliklerini düzetmäge, mydama kämilleşmäge, ösmäge ýol açýar. Jemgyýetçilik aňy jemgyýetde ýaşayan adamlaryň aňynyň jeminden kemala gelýär. Indiwidual aň jemgyýetçilik aňynyň esasy düzüm bölegidir, onuň ilkinji öýjügidir.

Aýratyn adamyň aňy we jemgyýetçilik aňy biri-biri bilen özara baglanyşyklydyr. Aýratyn adamyň aňynda onuň jemgyýetde ýaşayşynyň we hereketiniň özboluşlylygy, şonuň ýaly-da, onuň häsiýetiniň, ruhy medeniýetiniň derejesi ýüze çykýar. Aýratyn adamyň aňy bilen jemgyýetçilik aňy biri-birlerine özara täsir edýär. Aýratyn adamlaryň özboluşly aňy täsin obrazlar, ideýalar bilen jemgyýetçilik aňyny baýlaşdyrýar. Şol bir wagtyň özünde hem her bir adamyň aňy jemgyýetçilik aňynyň täsiri bilen kemala gelýär we ösýär. Aýratyn şahsyýet öz halkynyň, adamzadyň ruhy baýlygyny näçe köp özleşdirse, şonça-da ol ruhy taýdan baý bolýar. Jemgyýetçilik aňynyň funksiýalary köpdürlüdür. Olaryň käbiriniň üstünde durup geçeliň. Olaryň birinjisi akyl ýetirmek funksiýasy. Jemgyýetçilik aňy adamlaryň gös-göni amaly işiniň hem, ylym äleminde amala aşyrylýan akyl ýetiriş işiniň hem netijeleriniň tebigat biliminde, jemgyýetiň durmuşyna akyl ýetirmeginiň netijeleri bolsa jemgyýetçilik taglymatlarda umumylaşdyrylýar.

Sosial toparlaryň, gatlaklaryň bähbitlerini beýan etmek jemgyýetçilik aňynyň in wajyp funksiýalarynyň biridir. Jemgyýetçilik ösüşiniň irki döwürlerinde urugyň we taýpanyň bähbidine düşünmek görnüşinde ýüze çykydyr, şoňa görä-de, ol adatlar, döp-dessurlar we beýleki görnüşlerde berkidilipdir. Häzirki döwürde bu wezipe jemgyýetçilik aňynyň *teoretik derejesine* laýyk gelýän ideologiýanyň üsti bilen amala aşyrylýar. Jemgyýetçilik aňy hem, aýratyn adamyň aňy ýaly adamlaryň jemgyýetçilik durmuşynyň şöhlenenmesi bolup, olar daşky dünýäni köre-körlük bilen kabul etmeyär. Olar belli bir derejede özbaşdaklyga, onda-da ep-esli derejedäki özbaşdaklyga eýedirler. Jemgyýetçilik aňy jemgyýetçilik durmuşynyň ýöne bir yzyna düşmän, ony aňlaýar, jemgyýetdäki özgerişleriň

manysyny açýar. Ýöne ol jemgyýetçilik ösüşinden elmydama öňe geçip bilmeýär, ýagny kähallatlarda yza hem galýar. Doly ýüze çykyp, öz ýetjek derejesine ýeten halatynda, onuň durmuşy özgerişleri düýpli şöhlelendirip bilmek mümkinçiligi artyp başlaýar. Şol bir wagtyň özünde-de, jemgyýetçilik durmuşynyň inňän çalt depginlerde özgermekligi jemgyýetçilik aňynyň belli bir wagt aralyklarynda yza galmaklygyna hem sebäp bolýar. Jemgyýetde bolup geçýän ol ýa-da beýleki özgerişleriň giňişleýin seljerişine esaslanyp, jemgyýetçilik aňy jemgyýetçilik durmuşynyň geljekki ösüş mümkinçiliklerini we ugurlaryny öňünden hem aňlap bilýär. Jemgyýetçilik aňynyň belli bir derejedäki özbaşdaklygyny onuň ösüşinde adamzadyň paýhasyna, ylmyna, sungatyna, umuman, medeniýetiň gazananlaryna daýanýanlygy bilen hem düşündirmek mümkin. Bu bolsa islendik döwrüň jemgyýetçilik aňy üçin miraslaýynlygyň mahsuslygy bilen, ýagny onuň düzümünde geçen nesilleriň durmuşyň dürli ugurlarynda toplan we ösdüren ruhy mirasynyň ýatanlygy bilen baglanyşyklydyr. Bular bolsa jemgyýetçilik aňynyň diňe bir jemgyýetçilik durmuşyny passiw şöhlelendirmek bilen çäklenmän, eýsem onuň öz ösüşiniň içerki logikasynyň, özüniň ýörelgeleriniň we däpleriniň hem bardygyny aňladýar. Jemgyýetçilik aňynyň özbaşdaklygy onuň jemgyýetçilik durmuşyna aktiw (işjeňleýin) täsir etmekliginiň üsti bilen hem ýüze çykýar. Dürli görnüşdäki pikirler, taglymatlar, syýasy doktrinalar, ahlak ýörelgeleri, sungat eserleri we din ýaly ruhy hadysalar jemgyýetiň ösüşine položitel (oňyn) we otrisatel (oňyn däl) täsir edip bilýär. Eger-de jemgyýetçilik aňy-da öz möwritini ötüren, häzirkä döwrüň ösüş depginlerine kybap gelmeýän garaýyşlardyr düşüňjeler, däplerdir dessurlar artykmaçlyk edýän bolsa, jemgyýetçilik durmuşynda dürli hili reformalary amala aşyrmak belli bir derejede kynlaşýar.

2. Jemgyýetçilik aňynyň düzümi.

Jemgyýetçilik aňynyň çylşyrymly düzümi bar. Onuň düzümünde her haýsy belli bir derejede özbaşdak we şol bir wagtda-da onuň beýleki taraplary bilen gönümel ýa-da aralyklaýyn baglanyşyga girýän ruhy düzüm böleklerini tapawutlandyrmak mümkin. Gutarnykly ýagdaýda jemgyýetçilik aňynyň aýratyn taraplaryny biri-biri bilen arabaglanyşykda bolan sistema hökmünde göz önüne getirmek mümkin.

Jemgyýetçilik aňynyň düzümi şulardyr:

- 1. *adaty we teoretik aňlar;***
- 2. *jemgyýetçilik psihologiýasy we ideologiýa;***
- 3. *jemgyýetçilik aňynyň formalary.***

Şu düzüm bölekleri häsiýetlendirmek üçin ilki bilen biz jemgyýetçilik aňynyň derejeleri bilen baglanyşykly meseläniň üstünde durup geçeliň. Jemgyýetçilik aňy iki sany dürli garaýyşlardan, ýagny şöhlelendirilýän zadyň nukdaýnazaryndan we şöhlelendirmegiň derejesi nukdaýnazaryndan seljerilip bilner. Bu ýerde, bir tarapdan, tebigat we onuň kanunalaýyklyklary, beýleki tarapdan bolsa, jemgyýet we onuň ýörelgeleri şöhlelendirilýän zat hökmünde çykyş edýärler. Tebigatyň-da, jemgyýetçilik durmuşynyň-da şöhlelendirilişi, öz nobatynda, dürli derejede, ýagny gündelik-durmuşy aňyň görnüşinde ýa-da teoretik aň görnüşinde amala aşyrylyp bilner. Bularyň birinjisi ozaly bilen adamlaryň we sosial toparlaryň adaty, gündelik durmuşynyň şertleri arkaly kemala gelýän düşüňjeleriň, endikleriň, pikirleriň, sosial meýilleriň jemi hökmünde çykyş edýär. Şoňa görä-de, adamlar şol garaýyşlaryň nireden peýda bolýandyklary we olary döreden jem-

gyýetiň nämeden ybaratdygy barasynda pikirlenmeýärler.

Adaty aň taryhy taýdan **jemgyýetçilik aňynyň** ilkinji görnüşidir. Jemgyýetiň kämilleşmekligi, zähmet bölünişiginiň güýjemegi adamlaryň gündelik işinden aýrybaşgalaşan teoretik derejede pikirlenmäniň döremegine getiripdir. Sosial gatlaklaryň we döwletiň peýda bolmagy, olar bilen bilelikde bolsa syýasatyň we hukugyň ýüze çykmagy jemgyýetçilik durmuşyny çylşyrymlaşdyrypdyr. Olar özüniň beýanyny aňyň degişli gurşawynda tapypdyr.

Adaty we teoretiki aňlary **jemgyýetçilik aňynyň** iki sany, ýagny **aşaky** we **ýokarky derejeleri** hökmünde sypatlandyrmak mümkin. Olar biri-birinden jemgyýetçilik hadysalaryny aňlamaklygyň düýplüligi, olara düşünmekligiň derejeleriniň çuňlugy bilen tapawutlanýar. **Adaty aň ähli adamlara mahsus aňdyr.** Ol adamlaryň her günki işleriniň, olaryň tejribeleriniň esasynda kemala gelýär. Ol, köplenç, adamlaryň durmuşy maglumatlary özakymlaýyn häsiýetde şöhlendirmekleri esasynda ýüze çykýar. Haçanda, adamlar ol ýa-da beýleki hadysalara ylmy taýdan düşünmedik ýagdaýlarynda, olar barada özleriniň adaty aňynyň derejesinde pikir ýöredýärler. Şeýle ýagdaýlar her bir adamyň we adam toparlarynyň tejribesinde hem az duşmaýar. Sebäbi biz köp zatlar barada ylmy esasyda pikir ýöretmeýäris. Adamlaryň bilimi näçe pes bolsa, şonça-da olar jemgyýetiň durmuşyndaky hadysalar barada adaty aňyň derejesinde pikir ýöredýärler. Ýöne ýokary sowatly adam hem ähli zat barada ylmy esasyda pikirlenmeýär. Şol sebäpli adaty aňyň ýaýrawy **teoretiki aňyňkydan** has giňdir. Ol „sagdyn manyda“ jemgyýetçilik durmuşynyň köp hadysalary barada pikir aýtmaga, umuman, dogry çözümleri tapmaklyga esas bolup hyzmat edýär. Hut şu tapawutly aýratynlygy hem adaty aňyň adamlaryň durmuşyndaky we jemgyýetiň ösüşindäki ornuny kesgitleýär.

Gündelik durmuşy tejribä esaslanýan adaty aňda adamlaryň ýaşaýyş durmuşynyň çylşyrymly ugurlarynda gerek bolan köp sanly peýdaly maglumatlar toplanýar. Şol bir wagtyň özünde hem adaty aňda hyýaly, örän howaýy, çen bilen aýdylýan, kähallatlarda ýalňyş we ters pikirler hem azlyk etmeýär. Olaryň döremekligi **jemgyýetçilik aňynyň jemgyýetçilik psihologiýasy** diýlip atlandyrylýan derejesiniň düzümine girýän **jemgyýetçilik pikiriniň** käbir meseleleri dogrusynda hakykatdan daş bolan dürli hili “eşitmişlere” (“myş-myşlara”) eýerýänligi bilen baglanyşyklydyr. Şonuň üçin-de, jemgyýetçilik aňynda **teoretik aňyň** orny näçe ýokary bolsa, şonça-da jemgyýetçilik durmuşy sagdynlaşýar.

Teoretik aň adaty aňdan tapawutlylykda, jemgyýetçilik durmuşynyň hadysalaryna ylmy nukdaýnazardan baha berýär. Teoretik aňy logiki taýdan arabaglanyşykly garaýyşlaryň sistemasy hökmünde hem göz öňüne getirmek mümkin. Tebigatyna şu hili ýagdaýda seredilende, teoretik aňyny jemgyýetçilik durmuşynyň ol ýa-da beýleki taraplaryny ylmy nukdaýnazardan şöhlendirýän ylmy taglymatlaryň sistemasy hökmünde hem häsiýetlendirmek mümkin. **Teoretik aňyň döredijileri hökmünde bolsa ylmyň dürli ugurlarynda zähmet çekýän alymlar, hünärmenler çykyş edýärler.**

Adaty we teoretik aňlar jemgyýetçilik aňynyň özara arabaglanyşykly we özara täsirde bolan taraplarydyr. Özara täsirdelik olaryň ikisini hem baýlaşdyrýar. Mysal üçin, jemgyýetçilik durmuşynyň dürli ugurlary bilen baglanyşykly ylmy maglumatlaryň goşulmagy bilen adaty aň baýlaşýar. Şu nukdaýnazardan baha berlende, häzirki jemgyýetçilik aňy mundan bir, iki asyr öňki jemgyýetçilik aňyndan has tapawutlydyr. Ýeri

gelende aýtsak, Türkmenistandaky häzirkijemgyýetçilik aňy garaşsyzlykdan öňki ýyllardaky jemgyýetçilik aňdan köp derejede dürli garaýyşlara oňsarlygy bilen tapawutlydyr. Ýekeje bir mysal. Eger-de öňki kommunistik ideologiýanyň degişli ateistik ýörelgelerine laýyklykda dini döp-dessurlary berjaý edýän adamlar belli bir derejede ýazgarmalara sezewar edilen bolsalar, häzirkij döwürde dindarlara öz uýýan dinleriniň düzgünlerini berjaý etmekde hiç hili päsgelçilik döredilmeýär we olar jemgyýetçilik pikiri tarapyndan ýazgarylmaýar.

Indi ideologiýanyň we jemgyýetçilik psihologiýasynyň özara baglanyşygy baradaky meseläniň üstünde durup geçeliň. Bilşimiz ýaly, ideologiýa adamlaryň durmuşy hakykata we biri-birine gatnaşyklaryny, durmuşy meseleleri we gapma-garşylyklary aňlamaklyga we bahalandyrmaklyga hem-de bar bolan jemgyýetçilik gatnaşyklaryny berkitmeklige ýada üýtgetmeklige gönükdirilýän durmuşy maksatlary (maksatnamalary) öz içine alýan garaýyşlaryň we pikirleriň sistemasydyr. Ideologiýa jemgyýetiň hereketini manylaýjy we gözükdiriji sistema hökmünde adamy syýasy herekete iteriji we adamlary birikdiriji wezipeleri ýerine ýetirýän güýç hökmünde hem ýüze çykýar. Ideologiýa, esasan, syýasat bilen baglanyşyklydyr. Döwletler, synplar öz ideologiýalaryny dürli serişdeleriň üsti bilen ýaýradyp, wagyz edip, jemgyýetçilik aňny, hususan-da, jemgyýetçilik psihologiýasyny özgertmäge, ösdürmäge, kämilleşdirmäge çalyşýarlar. Islendik döwlet öz ýöredýän syýasatyny ideologiýa arkaly halka ýetirýär. Bu ýerde ideologiýa we döwlet syýasaty bitewileşýär. Ideologiýa syýasy ideologiýa, ýagny döwlet ideologiýasyna öwrülýär. Döwlet ideologiýasynda jemgyýetiň esasy bähbitleri we baş ýörelgeleri kesgitlenilýär. Eger-de döwlet ideologiýasynda jemgyýetiň isleg-arzuwlary öz beýanyny doly we dogry tapsa, jemgyýetçilik durmuşynda, hakykatdan-da, oňyn özgerilişikler bolup geçýär. Emma, haçan-da, döwlet ideologiýasy ýalňyş ýada howaýy ideýalara ýugrulan ýagdaýda alnyp barylsa, jemgyýetçilik durmuşynyň ösüşi progressiwleýin (öňe taraplaýyn) däl-de, regressiwleýin (yza gaýdýan görnüşli) häsiýete eýe bolýar. **Döwlet ideologiýasynyň özenini emele getirýän ideýalar we garaýyşlar, esasan, döwlet başyna gelen syýasy partiýalar we syýasy liderler tarapyndan öňe sürülýär.** Mysal üçin, geçen asyryň başlaryndan tä 90-njy ýyllara çenli öňki SSSR-iň çäginde kommunistik ideologiýa ýöredilip, onuň özenini kommunistik jemgyýeti (synpsyz, ählumumy eýeçilik we deňlik bolan jemgyýeti) gurmak baradaky howaýy, utopistik ideýa (amala aşyrylmaklygy mümkin bolmadyk ideýa) düzdi. Ýene bir mysal. Geçen asyryň 30-njy ýyllarynda Germaniýada döwlet ideologiýasyna öwürülen faşistik ideologiýa (aňrybaş ýokary millet hakyndaky we şol millete dünýäniň hemme halklarynyň tabyn bolmalydygy hakyndaky ideýa ýugrulan) Ikinji jahan urşy ýaly aýylganç wakanyň başlanmagyna we tutaşmagyna getirip, diňe bir nemes halkyna öwezini dolup bolmajak zyýanlary ýetirmän, eýsem dünýäniň beýleki halklarynyň jemgyýetçilik durmuşynyň ösüş depginlerini hem yza serpikdirdi.

Ýeri gelende aýtsak, 2007-nji ýyldan başlap Türkmenistanda ýöredilip ugralan döwlet ideologiýasynyň özenini jemgyýeti täzeden galkyndyrmak, jemgyýetçilik durmuşynyň ähli gurşawlarynda uly göwrümlü reformalary amala aşyrmak we döwletiň esasy aladasynyň adamlaryň bagtyýar durmuşyny üpjün etmek (“Döwlet adam üçindir!”) bilen baglanyşyklydygy baradaky ideýalar düzýär. Şeýle ideýalara ýugrulan ideologiýanyň jemgyýetçilik durmuşyna onyň tasir etjekligi ikuçsuzdyr. Islendik ideologiýa syýasy häsiýete eýedir. Şol sebäpli-de, köplenç, ideologiýany syýasy ideologiýa diýip hem

atlandyrýarlar. Syýasy ideologiýada arzuw edilýän, islenilýän jemgyýetiň modeli we ony durmuşa geçirmek bilen baglanyşykly esasy ideýalar kesgitlenilýär. Şu nukdaýnazardan seredilende, **döwletiň syýasy ideologiýasy döwletiň dürli strategiýalaryndan, doktrinalaryndan, maksatnamalaryndan we meýilnamalaryndan ýokarda durýar.** Sebäbi olaryň hemmesi arzuwlanýlan jemgyýet baradaky öz beýanyny syýasy ideologiýada tapan baş ideýalaryň durmuşa geçirilişiniň ýollarynyň dürli derejeleridir.

IDEOLOGIÝA	
Nähili jemgyýeti gurmak islenilýär?	Şol jemgyýet baradaky baş ideýalar
STRATEGIÝA, KONSEPSIÝA, DOKTRINA	
Haýsy ugurlarda nähili özgertmeler amala aşyrylmaly we olar haýsy prinsipler esasynda alnyp barylmaly?	
MAKSATNAMA	
Reformalaryň esasy maksatlary, belli bir möhletlerde garaşylýan esasy netijeler	
MEÝILNAMA	
Haýsy işleriň we çäreleriň haçan we nähili güýçler arkaly amala aşyryljaklygy	

Görşümüz ýaly, ideologiýa – jemgyýetçilik durmuşyny özgertmek- ligiň baş ideýalarynyň sistemasy hökmünde ýüze çykýar we islendik jemgyýetde esasy rol oýnaýar.

Jemgyýetçilik psihologiýasynda jemlenen jemgyýetçilik durmuşynyň gatnaşyklary we hadysalary özlerini diňe bir adamlaryň isleg-arzuwlarynda we bähbitlerinde ýüze çykarman, eýsem dürli görnüşli duýgular, meýillerde, gylyk-häsiýetlerde, adatlarda, däplerde, şonuň ýaly-da, olaryň maksatlarynda, pikirlerinde we ymtymalarynda hem öz beýanyny tapýar. **Jemgyýetçilik psihologiýasy adamlaryň öz ýaşayyş şertlerine we jemgyýetçilik durmuşyna duýgy we paýhas gatnaşyklarynyň jemi bolup çykyş edýär.** Ony sosial toparlaryň we milli birleşikleriň psihiki häsiýetleriniň ýüze çykması hökmünde hem häsiýetlendirmek mümkin. Mysal üçin, milli psihologiýada belli bir etniki umumylygy emele getirýän halkyň milli däpleridir dessurlary, milli medeniýeti, sungaty, ykdysady durmuşy, milli taryhy we ş.m. bilen baglanyşykly garaýyşlary, duýgularydyr pikirleri, durmuşy ýörelgeleri jemlenýär. Milli psihologiýa jemgyýetçilik psihologiýasynyň öz subýektine görä tapawutlandyrylýan görnüşidir. Jemgyýetçilik aňynyň, şol sanda jemgyýetçilik psihologiýasynyň subýekti hökmünde uly sosial toparlaryň her biri-de çykyş edip bilýär.

Aň we onuň tebigaty

Turuwbaşdan aň meselesiniň filosofik antropologiýanyň iň jedelli meseleleriniň biridigini aýtmak gerek. Bu mesele bilen baglanyşykly jedelleriň esasynda bolsa aňnyň tebigaty, onuň maddy obýektler bilen arabaglanyşygy hakyndaky garaýyşlaryň özara çaprazlygy, bu babatda biri-birlerine gabat gelmeýän dürli garaýyşlaryň bardygy ýatyr. Munuň hem özüne ýetesi sebäpleri bar. Adamyň aňynda döreýän pikirleri, duýgulary we islegleri daşyndan synlamak mümkin däl. Daşyndan adamyň özüni alyp barşyny, onuň

emosiýalaryny (gaharynyň gelenligini, begenýänligini, gynanýanlygyny, pikire batanlygyny we ş.m.), pikirini we garaýşyny diliň ýa-da hereketleriň üsti bilen beýan edişini synlap bolýar.

Filosofiýanyň taryhynda aň bilen baglanyşykly meseläniň çözüdine iki hili çemeleşilipdir. Birinjiden, garalýan meseläniň biziň aňymyzda şöhleleniş usullary hökmünde garalýar. Bu ýerde aňnyň ýüze çykyşy beýan edilýär. Ikinjiden, “Aňnyň hut özi neneňsi mümkin bolýar?” diýen soraga jogap beriljek bolunýar. Köp wagtyň dowamynda filosofiýanyň akymalary bu iki çemeleşmäni biri-birinden kän tapawutlandyrmak gelipdirler. Şonuň üçin olaryň tarapdarlary: “Eger zatlaryň barlygynyň beýan ediliş usuly berlen bolsa, aň meselesi çözüldi” diýip, hasap edipdirler. Diňe soňky döwrüň filosofiýasy aňnyň ýüze çykmaklygy baradaky meselä aýratynlykda garaýar.

Aňnyň beýleki bir aýratynlygy, ýagny adamyň öz içki dünýäsi bilen baglanyşykly meseleleri hem antiki filosofiýada jedelli bolupdyr. Muny ol döwrüň dünýägaraýşynyň çäkliligi bilen düşündirmek mümkin. Antiki adam Älem we daşarky zatlar bilen ýaşaýar. Ol şol zatlar hakynda hem pikirlenýär, “özünden daşda” ýaşaýar. Onuň “Meni” zatlara gönükdirilipdir.

Ýekehudaýlylyk pikiriniň döremegi we ösmegi bilen dini filosofiýada adamyň içki dünýäsi bilen baglanyşykly meselelere üns berlip başlanýar. Ol filosofiýany ýalňyzlyk meselesi has hem gyzyklandyrýar. Bu ýerde oňa ruhuň manysy hökmünde garaýyş güýjeýär. Biziň eýýamymyzyň başynda belli filosof **Plotin** ruhuň mazmuny we onuň bilen baglanyşykly aň meselesine aýratyn üns berýär. Ol ruhy tejribäniň derejelerini görkezip, bu ýerde aňny, onuň ýokarky (Hudaý) we aşaky (duýgy) derejelerini birikdiriji wezipesini ýerine ýetirýänligini belleýär. Adam ruhy tejribä eýe bolup, özüniň diňe ten bilen çäklenmeýänligine akyl ýetirýär. Adam öz ruhy manysyny açmak üçin özünde Hudaýdan bolan “Meniniň” ýaşaýşyny açmaly bolýar. Bu bolsa her günki aladalar bilen meşgul bolup ýaşaýan adam üçin kyn meseledir. Dini filosofiýa bu soraglary özboluşly çözüýär. Şolaryň netijesinde aň ruhuň ýüze çykmasy hökmünde garaýyş kemala gelýär. Aň şu ýerde adamyň bu dünýäniň lezzetlerine öte gyzykmasy üçin berlen jeza hökmünde garalýar. Adamyň “Meniniň” aňda iki görnüşde ýaşaýanlygy bellenilýär. Ol özüniň her günki ýaşaýşyny Hudaýa ýakyn bolup ýaşan döwri bilen deňäp geçmeli bolýar. Aň geçmişi, şu günü we geljegi biri-birine garşy goýup, adamyň bu dünýäde wagtlaýynlygyna akyl ýetirýär.

Aň öz-özünü aňlamak hereketiniň üsti bilen öz manysyny we düzümini aýdyňlaşdyryp bilýär. Şonda aň bar bolan tebigy dünýäni ýüze çykarmagyň we onuň ýaşaýanlygyny subut etmekligiň serişdesi hökmünde çykyş edýär.

Aňnyň beýniniň önümligi baradaky garaýyş häzirki zaman filosofiýasynda iň ýörgünli garaýyşlaryň biridir.

Bu garaýyşa laýyklykda, aň beýniniň önümi, ýagny pikirlerdir garaýyşlar, duýgulardyr islegler beýnide emele gelýär. Beýni materiallaýyn, maddy zat. Degişli enjamlaryň (priborlaryň) kömegi bilen beýnide bolup geçýän biohimiki we fiziologiki prosesleri synlap bolýar, emma ondaky döreýän ruhy prosesleri (pikirleri, duýgulary) welin, hiç bir priboryň kömegi bilen ýüze çykaryp bolmaýar. Has dogrusy, adamyň içki, ruhy dünýäsindäki bolup geçýän dürli hili psihologik prosesleri synlap, ýüze çykaryp bilýän enjamlar ýok. Iň bolmanda, şeýle enjamlaryň häzirlilikçe ýoklugy hakykat. Emma şol bir

wagtyň özünde degişli ylymlaryň çäginde bu ugurda häzirki döwürde belli bir derňewleriň geçirilýänligi, hatda olaryň dowamynda käbir ujypsyz netijeleriň alnylyp başlananlygy barada hem hakykatyň hatyrasyna aýtmak gerek.

Barlag soraglary:

1. Jemgyýetçilik aňy diýip nämä aýdylýar?
2. Jemgyýetçilik aňyň predmeti näme?
3. Indiwiidual aň diýip nämä aýdylýar?
4. Aň meselesine ilkinji bolup haýsy filosof üns beripdir?
5. Syýasy ideologiýa näme?
6. Plotin aň barada näme diýýär?
7. Jemgyýetçilik psihologiýasy näme?